

Benedek Katalin

A cigány mesegyűjtés és mesekutatás eredményei

Cigány mesélők körében végzett mesegyűjtések története

SUMMARY

Results of investigation and collecting folk-tales among gypsies

The author overview the history of tale-collecting in different gypsy communities, and the activities of the gatherers. An important approach is the introducing the different strata of these texts. The next chapter looks through topics of the manner of presentation, style and themes in speech during the text-focused tale researches. We can get acquainted with the regions of gypsy tale resources.

A legkorábban név szerint említett cigány mesélő Hincsi, egy székelyudvarhelyi kollégiumi susztere. A rá vonatkozó feljegyzés az 1816-1822-es évekből való, egy egykori mesehallgató diák visszaemlékezéseként. Ezt követően FIALOWSKI 1865-ös gyűjtésű öt szövegénél van megemlítve a mesélő cigány etnikuma. Mindkét feljegyzés igen korai és figyelemre méltó, mivel ebből az időből a magyar anyagban is ritka, hogy a mesélőről is fennmaradjon adat. Ugyancsak a 19. század végének úttörő kezdeményezőiként kell számon tartani HERRMANN Antalt és WLISLOCKI Henriket, az erdélyi sátoros cigányokkal együtt élt, vándorolt folklórjukat rögzítő, utánmesélő, parafrazeálva kiadó polihisztor kutatókat közel kétszáz, különböző érdeklődésre számot tartó németre és magyarra fordított szöveganyagukkal. A 20. század 40-es éveiben CSENKI Sándor gyűjtötte fel tollbamondás után lejegyezve a püspökladányi cigánytelepen megismert mesemondók 63 darabból álló cigány nyelvű repertoárját, mely magyarul részben 1972-ben, teljesen 1974-ben jelent meg, német fordításban pedig ennek az anyagnak 29 szövege 1980-ban. A *Szögkirály* meséit eredetileg idős cigányok cigányul mondták cigány hallgatóság jelenlétében, utóbb egy cigány fiatal fordította magyarra¹. A gyűjtő

1 Vekerdi, József: Gypsy folk tale publications in Hungary. *Cahiers de Littérature Orale* 1981. No. 9. 160-163. A gyűjtés kutatástörténetéhez az adatok bibliográfiai leírását ld. a bibliográfiában

GALÉRIA

Bogdán János amigo festménye

SÁFÁR Sándor a magyar szöveget jegyezte le és ezt mesélte irodalmilag kevésbé átdolgozott formában újra JÉKELY Zoltán. A ketesdi mesemondók közt gyűjtötte KOVÁCS Ágnes Lingurár Tódor és Rupp György cigány marha- és disznópásztorok meséit.

A nagyszabású korszerű gyűjtések az 1950-1960-as évektől vették kezdetüket. Mennyiségben, minőségben, színességét tekintve ekkor vált ismertté ERDÉSZ Sándor jóvoltából nemcsak a világhírré is szert tett Ámi grandiózus mesekincse, mely magyarul mondott meséken kívül hiedelemtörténeteket, anekdotákat is tartalmaz, hanem Ramocsaházáról a mesemondó Jóni család repertoárja, szintén 200 közeli mesével, hiedelem, aitiológiai, történeti mondával, anekdotával, a nyírbátori Pataki Géza meséi szintén százon felüli darabbal, a NAGY Géza gyűjtötte cigándi Jóni Elemér szöveganyaga, ANDRÁSFALVY Bertalan és KOVÁCS Ágnes gyűjtései a tyukodi cigányságnál. Ugyanerre az időre estek BOSNYÁK Sándor baranyai mesegyűjtései is: Somogyi János mesélő is 100-on felüli szöveget mondott. Ekkor zajlottak NAGY Olga Kolozs és Maros megyei gyűjtőútjai, melyeknek hozadéka is több száz mese a mérai Árus Marosán György, Boros Hicsi János, Csurka János, valamint a görgényüvegcsűri Bánfi Ágoston és Jakab István mesélőktől, illetve a mezőbándiak repertoárjából. Szintén a 60-as években kezdte RÁDULY János is a Kibéden együttélő és egymás mesekincsét ismerő cigány és

székely mesemondók anyagának rögzítését, ami mára ugyancsak több száz megjelent darabra rúg (332 1992-ben), s ez még akkor is jelentős érték számunkra, ha nem ismerjük az eredetileg elhangzott, folklorisztikailag hiteles szövegeket, csak nyelvi egységsítő feldolgozásukat. Kibéden a magyar mesélők 10, vagy 10 alatti darabszámú meséi mellett Majlát Józsefné Ötvös Sára (89 éves) cigány mesemondó mesekészlete 75 darabból áll, Karácsony Józsefé (60 éves) 60 darabból, Bódi Györgyé (54 éves) 18 darab, Nagy Gergelyé (24 éves) 17 darabból, Gábor Gáboré (95 éves) 10 darabból.

Hasonló a helyzet Fábián Imre felgyűjtötte nagyszalontai mesemondó nagycsalád anyagával, ahol a közlétező a magnetofonról lejegyzett meseszövegeket köznyelvi változatban nyújtotta át. Az őrtilosi kétnyelvű Balogh Mátyás EPERJESSY Ernőnek magyarul mesélt, de meséit az értőknek beásul mondta el. VEKERDI 1974-es cigány meséről szóló monográfiájában eredetileg cigányul elhangzott meséket közöl magyar fordításban, az 1985-ben megjelent cigány nyelvjárási népmeséi pedig jórészt a magyar nyelvterület keleti feléből származnak. KOVÁCS Ágnes szerint kisebb részük mögött román vagy balkáni mesemintákat kereshetünk, előadók dél-európai előadói modorban mesélnek. Közülük néhány nem mindig gyakorlott előadó. Történeteik közül sok az élménybeszélés ezek többnyire nem katalogizálhatók, gyakran csak egy-egy mesei motívum utal elmondójának a tradicionális történetek elmondása terén meglévő ismereteire.

Jelentős számú, cigányul és magyarul elmondott szájhagyományból ismert meséje mellett gazdag könyvmesei repertoárt mondhat magáénak Berki János a kétnyelvű nógrádi romungró, GÖRÖG Veronika mesemondója. Az előbbiektől hősepikai jellemzőkben különböző meséket mondtak a magyarul mesélő koronkai (Ro) Cifra János, SZUHAY Péter Babos István babócsai mesemondója és páratlan mesekinccsel rendelkezik Busa Viktor B. KOVÁCS István rimaszécsi (SzK) rendkívüli elbeszélő tehetsége, vagy KOVALCSIK Katalin utólérhetetlen mesemondója Rostás Mihály.

Szövegvilág rétegek

Cifra János vérbeli és nagy hivatástudattal rendelkező cigány származású koronkai (Corunca, Ro) magyar nyelvű mesemondó volt, aki 13 éves korától mesélt 62 esztendőn keresztül. 17 lejegyzett és kiadott² meséjének elbeszélő stílusát leginkább az jellemezte, hogy olyan kozmikus világlátást közvetített, amelyben kozmológiai szintereken az „aranykor”-beli megszentelt vitézekről, egykor hitelesnek tartott hőstetteikről, igaznak hitt csodákról, az egész emberiséget érintő eseményekről ejtett szót. A bárki által szórakoztatási célból elmondható vicceket, csúfságokat, tréfákat lenézte, hivatásos mesemondóként a maga meséit világtörténelemről szóló elbeszéléseknek tekintve azért adta elő, hogy belőlük erkölcsi példát lehessen venni becsületből, bátorságból, vitézségből. Fénykorában telente teli ház előtt 30-40 hallgatójának mondta meséit éjfélig, az 1960-as években. Csak azokat a szövegeket adta elő, amelyek tökéletesen kiforrottak voltak, amire töredékesen emlékezett, azokat nem volt hajlandó elmondani. Erkölcsi elveire jellemzően meséiben morális szigor, az adott szó megtartásának kötelezettsége, lovagi küzdelmeket vívó hősei, sőt még azok gonosz ellenfelei számára is a szabályok betartásának parancsa nyilvánult meg. Azt vallotta, hogy a siker érdekében lehet

² Nagy O. 1991

cselet vetni, hitegetni az ellenfelet csalárd módon, de még az emberiség ellenségeivel, a sárkányokkal szemben is tilos esküt szegni, viszont az eskü a sárkányt is kötelezi. Mesei világképe segítségével rekonstruálhatók az archaikus, grandiózus, transzcendentális evilági és világon túli terek dimenziói, melyekkel a mindenséget ábrázolta. Hősei rendkívüli módon születtek, születésük sorsszerű, előre meghatározott, rendeltetésük: megtisztítani a világot a gonosz hatalmaktól. E rendkívüliséget héroszi jegyek, megőrzött mitikus eredetük, csodálatos képességeik biztosították. Előre megálmodták a bekövetkezendőket Istentől elrendelt tudományukkal. Táltos képességük révén, táltos lovukon levegőben repültek, alakjukat kecskebukát vetve tetszőlegesen változtathatták, a valamikori tudományos emberek mindenhez értésével beláttak a múltba és jövőbe. Meglepően gazdag cigány-román-magyar összetételű hiedelemvilágában máshonnan már kevésbé ismert, gazdagon kidolgozott, mitikus segítők (Égbeleseti–Csuda, Fellegkarámbarát, Vasbug, de Világ Vámos, Világ Kovács) is szerepeltetett a közkeletű Fahorgasító, Kőmorzsoló, Hegyforgató útitársak mellett, akikben hallgatóságával ellentétben ő még feltétlenül hitt is. Busa Viktor rimaszécsi (Szlovákia) „vitézes” meséinek egyéni jegyei sodróerejű alkotásmódjában jutottak kifejezésre. Tartalmilag egyetlen meséje sem tipologizálható, de építő motívumai jól ismertek a magyar és a nemzetközi anyagból. A hősmese anyag nyelvezete számos történeti réteg létét bizonyítja. Kozmikus-mitikus rétegét (Nap, Hold, csillag, szivárvány, villámzás, fekete felhő, ítélet) lovagi-keresztény szintét (vitéz, ló, ing, vas, páncél, kard, buzogány, sarkantyú, papucs, csizma, rózsza, koszorú, kereszt, szent, templom, búcsú, kódús, keresztapa, keresztanya, király, asszony, csákó, vár, vér, könny, csuda, álom, hűség, gyász, bor, virág) hiedelem rétegét (boszorkány, táltos, bölcses) stb.³ Ezen archaikus, mágikus-mitikus világlátásba NAGY Olga meseszociológiai vizsgálatai nyújtottak széles bepillantást⁴. Mindazonáltal érdemes most leltárt készíteni, mert még fog ugyan bővülni a gyűjtött anyag, de az egyre polgárosultabb életfeltételek nemsokára sorvadásra, eltűnésre ítélik mindenütt nemcsak a mesét életető közösségeket, mesemondó alkalmakat, de még azokat a mesemondókat is háttérbe szorítják, akik hittek abban, hogy igazán megtörténtek azok a dolgok, amikről a mesék szólnak.

A mesék és hiedelmek szoros kapcsolata jellemzi a mezőbándi, mérai, szucsági meséket (Kolozs vm. Ro). A görgényüvegcsűri meséknek is gazdag hiedelem háttérű szereplői és jelképrendszerük van (Maros-Torda vm. Ro). A mesehősök itt is varázserejűek, mágikus-mitikus születésűek, meddő/öreg/szűz anyától mitikus lények segítségével mágikus praktikájú megéttetéssel születtek és varázserejűek, alakváltoztató képességük jellemezte őket. A rontást varázsformulákkal háritották el, vérszerződést kötöttek a hős és táltosa, a hős és társa. A feldarabolt hős feltámadva 100-szor szebb és erősebb lett. A szárnyaló fantáziájú Jakab István hite mindazonáltal nem volt szilárd, kételkedett a sárkányban, ördögben, nehéz eldönteni nála, hogy ezek az elemek hiedelemszintű, vagy költői beleérzések-e. Meséinek legendás és néphit elemei: kísértet, ördögös vagy meghalt lány kísértete, holttest megvédése temetőben lakó félig ördög, félig halott lólabú szerető, holttest kivitele a küszöb alatt, a keresztút, mint mágikus hely, a mágikus idő éjjel 12-kor a temetőben, a lólabú ördög kecskén lovagol, pénzzel elcsábított embereket alvilágba hurcol.

3 Kovács István B. *Szőlő-Szült-Kálmány. Öt gömöri hősmese*. Gyűjt., bev. –. Bratislava, Madách – Posonium, 1999. — .225. p.

4 Nagy Olga: *Barangolásaim varázslatos tájban. Cigány barátaim között*. Székelyudvarhely. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó 1994 — 136 p.

Jakab István gazdag és sajátos színezetű 250 darabos meserepertoárjának $\frac{3}{4}$ része tündérmese. Nem kikristályosodott hagyományanyag, de élő, variálódó motívumkincs. Havasi favágók számára a mesehallgatás a legfőbb művelődési alkalom, szórakozás, magasabb rendű szellemi élvezet volt, sőt voltak olyanok is, akik repertoárjuk bővítéséért, tanulás vágyától hajtva hallgatták a mesemondást. ... A kalibában sokszor az mesélt, aki soros volt a tűz élesztésében, felvigyázásában. A barakkban a hallgatóság választja ki azt a mesélőt, akit éppen a legszívesebben hallgat. Szász József, 42 éves mesemondó is a barakkok előnyét hangsúlyozta a mesélés szempontjából: „Addig mindig csak úgy külön, magánkalibákban voltunk, addig nem ért úgy a mese. Mikor úgy összegyűltünk aztán, barakkokat építettek künt a havasokba, többen voltunk, mindenki szívesebben hallgatta a mesét.” Jakab Istvánnak szenvedélye volt a mesélés, és szívesen eldicsekedett vele, hogy volt rá eset, mikor ő mesélt, két-három brigád is összegyűlt a barakkban. (NAGY O.–VÖÖ, 2002, 14.) Az ő legkedveltebb témái a szerelmes mesék. Meséinek forrása a szájhagyomány, unokatestvérével, Bánfi Ágostonnal közös forrásból, annak apjától, Bánfi Istvántól maradtak fenn legrégebbi meséi, repertoárjában kb. 60 darab. Ezen felül könyvmesék, amiket tudatosan sajátított el a gyűjtők kedvéért, csak nekik mesélésre. Mesemondó tehetsége a katonaságnál aktivizálódott, repertoárját mindenütt ahol megfordult, tudatosan gyarapította. Akiktől egy-két mesét vett át, passzív mesemondók, gyakorlat híján nem vállalták közösségben való mesélést, de tudásukat öntudattal adták át az aktív mesemondónak. A mesehallgatók által a havasi mesemondás faluba leszívárgott, így a falubeli mesét tanulni vágyókban, asszonyok közt fennmaradt a passzív mesetudás. A faluban a kiöregedett havasi mesemondók a fonók legmegbecsültebb mesélői lettek. Az archaikus közösségek elhitt tanító, szórakoztató műfajai az egy-két estét is kitöltő, hosszú tündérmesék. Ezt a polgárosuló faluban a rövid tréfás, csattanós, vicces történetek, csúfondárosságok váltották fel. Megváltozott a hiedelemtörténetek szerepe is, mára iszonyatkeltés, borzongás előidézés maradt fő céljuk. Az igaztörténetek a férfiak hőstetteiről szóltak, a női elbeszélők pedig az érzelmes életkörülményekkel foglalkoztak. A mesemondó alkalmak megszűnésével felgyorsultak a romlás folyamatai: események kuszává és ziláltakká váltak, mellőzhetővé a mesei logika olyan hallgatók előtt, akikből tudatlanságból már hiányzott a kontroll, helyesbítés készsége és lehetősége. A szereplők archaikus jelentése eltűnt és közkeletű jelentéssel ruházódtak fel. Valamennyi kiemelkedő mesélő tudatvilágában eredetmítosz, monda, legenda, ponyvatörténet keveredik a mesével. Szép számmal találhatók ebben az anyagban Mátyás királyra, Rákóczi, Kossuth Lajosra vonatkozó történeti mondák mellett Rudolf királyfihoz kötődő epikumok, betyárokhoz, Sisa Pistához, Patkó Bandihoz, Bogár Imréhez stb. fűződő betyármondák, Rinaldo Rinaldinihez és más hősökhez kapcsolódó ponyvatörténetek, novellisztikus, moralizáló, valamint ismeretlen típusú történetek. Emellett a mesélők egyáltalán nem kerültek el a modern, költőietlen kifejezéseket sem, s stílusukban kimutathatók ponyva, Andersen, Grimm, kalendáriumi jellegzetességek. A legősibb világlátástól novellisztikus jellegzetességekig, érzelmi gazdagításon át egész az idegen nyelvi hatásokig váltak vizsgálhatóvá a különböző fejlettségre utaló szintek ezekben a rendkívül gazdag elbeszélői repertoároknak. A modern élet jelenségeinek beemelése a mesébe – a fejlettebb mentalitású közösségben a mesemondónak ilyen invenciókkal kell élnie, hogy történetmondása valószínűnek tessenek, és a csodás elemeket abszurdként, groteszkként fogadtathassa el – előfordul a régi mesélő stílust kedvelők szövegében is: az egykori eszközkészletet felváltva a jelen korban használtakkal (nyíl, íj, buzogány helyett és mellé felvonul a puska, néha

a tank). A mesei tér-idő felettiség, a mértéktelen arányok helyett pontos arányokat, teret, időt kifejező mértékegységek nyomultak előtérbe. A cigány mesékben fellelhető idegen nyelvi hatás legkevésbé tartalmi szempontból érhető tetten, inkább formai tekintetben vizsgálándók ezek a jegyek egyes mesehősök és mesei elemek elnevezésében, funkciójában, valamint a sztereotip formulákban.

Előadásmód, stílus, mesebeszéd témák a szövegközpontú mesekutatásban

A magyarországi cigánykutatásokba STEWART Michael hozott új szint. KOVALCSIK Katalin pedig nyomába eredt a ritualizált, formalizált mesebeszéd kutatásának.⁵

Erdélyi oláh cigányoknál formalizált beszédben hangzik el a mese, tréfa, találós kérdés, dal. Jellemző beszédaktusok a férfiak testvériségének, egységének kifejezése általános igazságokkal, engedélykérés, hogy az előadó magához ragadhassa a szót, egyéni igazságok kifejezése, annak kinyilvánítása, hogy az elhangzottak igazak voltak, elkészítés, befejezés, jókívánságok a hallgatóság számára. Emögött az az elképzelés van, hogy beszélni egyenlő a tisztelet megadásával, hallgatni viszont a gyengeség jele. Mindezek egyáltalán nem ismertek a magyarul mesélő cigányok meséi, mesemondása kapcsán.⁶

Favágó családokban a mesemondás megbecsült tehetség. – írja NAGY Olga is.⁷ Egyes havasi mesemondók különösen igényesek voltak hallgatóikkal szemben. Volt olyan, aki kérte bizonyos illetők részvételét, mivel „*akárki nem tud mesét hallgatni*”. Másrészt idős favágók igyekeztek késői alkotásaikkor a havasi mesemondás hangulatát felidézni azzal, hogy mikrofon előtt, hallgatóság nélkül is többen a „csontleves” figyelemzetető felkiáltással indították az elbeszélést, s a cselekményt meg-megszakították a havasi hallgatósághoz szóló betoldásokkal. Hasonló tapasztalatról számol be KOVALCSIK Katalin a szinte mindenki számára készség szinten adott, tisztán orális, improvizatív kultúra dialogizmusát jellemezve Rostás Mihály mesemondása kapcsán: Rostás gyakran panaszkodott, hogy a *Zenetudományi Intézetben*, „laboratóriumi” körülmények közötti mesemondása nem lehet az igazi, minthogy a gyűjtők sosem szólnak közbe, holott az oláh cigány mesemondás jellemzője a közösségi rítus, ahol rokonok, barátok körében folyamatos a közbeszólás, számon kérve a mesélőn a való élet jellegzetességeit, aprólékosan részletező leírását. Ezzel együtt azonban igyekezett úgy mesélni, mintha mások is ott lettek volna, néha párbeszédet imitált közte és nem létező hallgatója közt, hogy beleélje magát a mesemondó hangulatba. Egy alkalommal bemutatta egy mesemondó partnerével milyen a valódi „igaz beszéd”, amely a hagyományokat közvetíti együtt a való élet igazságával, oláhcigánytól oláhcigányoknak, azaz az

- 5 Kovalcsik Katalin: Mesemondás az oláhcigány közösségben. In Grabócz Gábor – Kovalcsik Katalin: *A mesemondó Rostás Mihály. Mihály Rostás a Gypsy Story-Teller A cigány nyelvű meséket gyűjt.*, magyarra ford./coll. and transl from Romani into Hungarian by: Grabócz Gábor és Kovalcsik Katalin — Bp. MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1988. — 13-24. p. (Krizsa Ildikó szerk.: Ciganisztikai tanulmányok; Hungarian Gypsy Studies 5.)
- 6 Kovalcsik Katalin im. 16-18. p. és Stewart, Michael: 'Igaz beszéd' – avagy miért énekelnek az oláh cigányok? *Valóság* 1987. 30. 1. 49-64. p.
- 7 Nagy Olga – Vöő Gabriella: *A mesemondó Jakab István. A meséket gyűjt.*, lejegyz. bev. tan. és jegyz. – – és – –. Bucuresti, Editura Academiei RSR, 1974. — 10 pp. (Folclor din Valea Gurghiului)

Oláh Anita

Voltál már Magyarországon bármilyen roma kiállításon, meglátogattál már roma gyűjteményt?

Igen voltam, Pécsen a Rácz Aladár Közösségi Házban, illetve a II. Romológus Konferencián volt egy tárlatmegnyitó a Romológia és Nevelésszociológia Tanszéken, ahol Roma témájú képeket mutatnak be, valamint Véménden jelen voltam a falunapon, ahol egy cigány festőné képgalériáját ismerhettem meg.

Milyen élményeid maradtak meg erről?

A képek gyönyörűek voltak, némelyiknél elidőztem kicsit és valóban nagy hatással voltak rám. Nagyon tetszettek a festmények és az jutott eszembe a képeket látván, hogy bárcsak több emberhez eljutnának azok a képek.

Mit gondolsz a roma tematikájú gyűjteményekről, múzeumokról, galériákról? Hasznosak és fontosak ezek?

Mindenféleképpen hasznosnak és fontosnak gondolom, hiszen ezek az emberek példaképek lehetnek a fiatal cigány/roma diákok számára. A fiatalok számára szükséges, hogy megismerjék a cigány kultúrát, annak múltját és jelenét a galériák ebben sokat segítenek.

Voltál már külföldön roma vonatkozású múzeumban?

Sajnos nem voltam, de remélem egyszer sikerül eljutnom egy olyan kiállításra is.

Szükség volna Magyarországon szerinted egy önálló, csak roma tematikát felvonultató múzeumra?

Azt gondolom, mindenképpen szükség lenne egy roma tematikát felvonultató múzeumra, egyrészt mert a cigány fiatalok számára is hasznos lenne, másrészt mert a többségi társadalom számára is hasznos lehet egy ilyen kiállítás. Ezzel talán közelebb lehetne hozni a cigány kultúrát a többségi társadalomhoz.

Ha roma, cigány tematikában keresel szakirodalmat, mit gondolsz, hova lenne érdemes fordulnod, hol gyűjtenek ilyen jellegű anyagokat?

Elsőként a pécsi Rácz Aladár Közösségi Ház jutott az eszembe és a Közösségi Ház munkatársai bizonyosan eligazítanának, hogy merre érdemes keresgélnem.

igazi embereknek. Ott a mesélést udvariaskodások, bocsánatkérések előzték meg, mielőtt a mesélő hosszan kérette magát, eljátszva, hogy kedvelt mesemondó társát igyekszik rábeszélni, meséljen inkább ő. A hallgató közönséget szintén szigorú viselkedési szabályok kötelezik az aktív részvételre. Kontroll szerepben az ő kötelességük a folyamatos reagálás, közbeszólások, biztatások, esetenként a kétkedés, hitetlenkedés kifejezése, kiteljesítve ilyenformán a közös rítus szórakoztató, oktató funkcióit. GRABÓCZ Gábor megállapítása szerint Rostás mesemondó eszközei közül legjellemzőbbek kezdő és záró formulái, a köszöntések és köszönések, és a mitikus küzdelmek formulakészlete. Performatív eszközei közé tartoznak szabadjára engedett érzelmei: a mesemondó Rostás káromkodik, kiabál, zokog, gesztusaiban teljes teste szerepet játszik: széttárt

kezével fejezi ki ámulatát, csodálatát, lábával dobrokol lódobogást utánozva, bokázik stb. Egyszemélyes színészi teljesítményébe környezetét is bevonja, még a környező tárgyakat is szerepelteti. A szavak, mimika és gesztusok mellett ugyanekkor szerep jut a hangerőnek, értelmi, érzelmi hangsúlyoknak, hanglejtésnek, beszédritmusnak.

Bálint Péter szerkesztésében a Debreceni Egyetem Gyermekevelési és Felnőttképzési Karán működő Irodalom, Kommunikáció és Kulturális Antropológiai tanszék, illetve az Alkalmazott Narratológiai Műhely, évek óta ad közre kétnyelvű meseelméleti tanulmány köteteket, melyek a mesében megképződő narratív identitást vizsgálják,⁸ valamint a *Fabula aeterna* magyar–angol nyelvű sorozatában cigány (és más népek) legjelentősebb mesemondóinak életművét feldolgozó, értelmező köteteket.⁹ Legutóbbi művében BÁLINT Péter azt vizsgálja, hogy Jakab István mesélő hogyan szervezi hallgatóságát értelmezői közösséggé, milyen konfigurálási műveletekkel él, azaz milyen az a mesemondását szolgáló mnemotechnikai hálózat, melyben a sírás, az evés, mint szükséglet és mint életöröm, az együgyűség, a lustaság és a „rettenetes erő” fenomenológiáját, mint archaikus alakzatokat alkalmazza meséiben.

Ugyanennek a sorozatnak a tagja BICZÓ Gábor Ámi Lajosról szóló monográfiája, melyben a szerző kritikai antropológiai nézőpontból foglalkozik Ámi meseszövegei értelmezése kapcsán a mese társadalomtudományi jelentőségével. Tanulmányában megvizsgálja a mesemondó biográfiai motívumait, etnikai identitása kérdéseit, a meseszövegeiben feltáruló modernitást annak érdekében, hogy rámutathasson, mindezek az összetevők hogyan vesznek részt az Ámi által a lokális közössége perspektívájából megfogalmazott komplex világmagyarázatban.

A cigány mesekincs régiói

Felmerül a kérdés, hogy a kisközösségi mesemondó együttesek összegező feltérképezésével leírhatóvá válik-e egy nagyobb, regionális sajátosságokat mutató etnikus mesemondóstílus? Ebből a szempontból fontos megvizsgálni az északkelet oláh-cigány dialektust /Zemplén, Szabolcs, Szatmár, Bereg, Ung vm. (M, SzK, U)/ az itt elsőként bibliografált erdélyi anyaggal való kapcsolatában /Maros-Torda, Kolozs vm., Erdély Ro./ valamint az alföldi, felföldi, dél-dunántúli régiókat, figyelve a magyarcigány, a tömegkommunikáció közvetítette populáris, valamint az írók, átdolgozók megteremtette mesei köznyelvi stílusra. Noha a mesemondók többségükben idősebbek, természetes vonzódásuk elsősorban a tradicionális, hiedelmekkel átszőtt mesemondáshoz kötötte őket, kevésbé a városi kultúrához, a skála két vége közt számos fokozat kimutatható.

- 8 Bálint Péter (szerk.) A többes azonossága. The Identity of the Multiple. Hajdúböszörmény 2010. ; uő. Identitás és népmese. Identity and the Folktale. Hajdúböszörmény 2011; uő. Identitás és nyelv a cigány mesemondóknál. Identity and Language in Gypsy Tale Tellers. Hajdúböszörmény 2012.; uő. Meseértés és értelmezés. A Kárpát-medencei népmesehagyomány hermeneutikai vizsgálata. Hajdúböszörmény 2013.
- 9 Biczó Gábor: Mese és társadalom. Ámi Lajos, egy cigány mesemondó élete és műve. Tales and Society. The Life and Work of Gypsy Storyteller Lajos Ámi Debrecen, 2014.; Bálint Péter Archaikus alakzatok a népmesében. Jakab István cigány mesemondó. (a késleltető halmozás mestere). Archaic Image sin Folk Tales. The Tales of István Jakab, Gypsy Tale Teller.(the master of delayed accumulation). Debrecen, 2014.

BARI Károly megállapítása szerint a magyarországi és erdélyi cigány meseanyag abban különbözik, hogy a magyarországinak inkább sajátja a kalandos, fantáziadús meseszövevényben a varázsos és a mindennapi életbeli motívumok egyensúlya. Az erdélyi cigányság zártabb, törzsi közösségi életében viszont inkább fennmaradtak az archaikusabb, egyedülálló, párhuzam nélküli mesék. Az előadásmód itt szinte rituális, a hallgatók bekapcsolódva az eseménysorba életük részének tekintik a mesében történeteket.¹⁰ Ezen archaikus, mágiikus-mitikus világlátásba NAGY Olga meseszociológiai vizsgálatai nyújtottak széles betekintést¹¹, KOVALCSIK Katalin pedig nyomába eredt a ritualizált, formalizált mesebeszéd kutatásának.¹² Mindazonáltal érdemes most leltárt készíteni, mert még fog ugyan bővülni a gyűjtött anyag, de az egyre polgárosultabb életfeltételek nemsokára sorvadásra, eltűnésre ítélik mindenütt nemcsak a mesét éltető közösségeket, mesemondó alkalmakat, de még azokat a mesemondókat is háttérbe szorítják, akik hittek abban, hogy igazán megtörténtek azok a dolgok, amikről a mesék szólnak.

Egy-egy ismertté vált, kiemelkedő képességű mesemondó kapcsán felelőtlenség dialektust alkotó, regionális stílust feltételezni. Nemegyszer 100 év és egy vagy több száz kilométer választja el az elszigetelt, egyes adatokat. A gyűjtések mai állapotában csak tendenciákat állapíthatunk meg, abból ami eddig hozzáférhető. Az egyes meserégiók között azonban ebből a szempontból jellegzetes azonosságok és különbségek tapasztalhatók.

A *Dunántúlon* az 1930-as évektől feljegyzett 224 szövegből 188 meseszövegben 293 típusvariánsban csak a legismertebb típusok egy-egy hírmondója fordul elő, de a régióra jellemző, hogy jelen vannak itt a mesekincs klasszikus értékei szépen elmondott változatokban: Jellegzetes vonás, hogy a dél-dunántúli, Duna menti pannón kultúrát délszláv elemek gazdagítják.

Az *alföldi régióban* 77 mesélőtől 351 szövegünk van rögzítve, ebből 238 mese: A gyűjtések WLISLOCKI – HERRMANN gyűjtőmunkájával vették kezdetüket a 19. század végén, a 40-es évekből származik CSENKI püspökladányi és Sáfár szarvasi anyaga, de nagyobb lendületet a 60-as évektől vettek a gyűjtések: ekkor gyűjtött HAJDÚ András és VEKERDI József Kispesten Németh Jánostól és családjától, a 70-es évektől napjainkig folytat gyűjtőmunkát BARI Károly, FÁBIÁN Imre¹³ és mások.

Felföldi meserégióban legkorábban Hevesből 1903 óta vannak feljegyzések, de a meseszövegek zöme az 1960-as évektől gyűlt össze a 15 mesemondótól. Egyes kiemelkedő mesei teljesítményektől eltekinthetve azonban úgy tűnik ez a régió nincs jól felgyűjtve, megállapításokat csak még nagyobb körültekintéssel tehetünk. A mennyiségi hiányokért azonban kárpótolnak a mesék minőségi jellemzői.

10 Bari Károly: *Az erdő anyja. Cigány népmesék és néphagyományok*. Gyűjt., ford., bev. — Lektorálta Erdélyi Zsuzsanna, ill. a szerző, fotók Bódi Józsefné, Dömötör Mihály, Kiss Tibor, Kresz Albert, Török László. — Bp.: Gondolat, 1990a. — 466 p.

11 Nagy Olga: *Barangolásaim varázslatos tájban. Cigány barátaim között*. Székelyudvarhely. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó 1994 — 136 p.

12 Kovalcsik Katalin: Mesemondás az oláh-cigány közösségben. In Grabócz Gábor – Kovalcsik Katalin: *A mesemondó Rostás Mihály. Mihály Rostás a Gypsy Story-Teller A cigány nyelvű meséket gyűjt., magyarra ford./coll. and transl from Romani into Hungarian by: Grabócz Gábor és Kovalcsik Katalin* — Bp. MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1988. — 13-24. p. (Krizsa Ildikó szerk.: Ciganisztikai tanulmányok; Hungarian Gypsy Studies 5.)

13 Elhunyt 2005. április 15-én (sic).

Az észak-keleti régióban a Felső Tisza vidékén a gyűjtések az 50-es évek végétől napjainkig folyamatosan zajlanak, az idáig számitásba vett 696 szövegből 601 meseszöveg. Ebben kiemelkedő számú, a varázsmese, tréfás mese és elég hasonló számú a többi műfajú mese. Figyelemreméltó itt, hogy van feljegyzett rátótiada, ami az erdélyit kivéve a többi régióból mindenütt hiányzik vagy ritka.

Az erdélyi gyűjtések WLISLOCKI Henrik és HERRMANN Antal jóvoltából az 1883-as évtől kezdődtek meg és szakaszosan bár, de napjainkig tartanak. 1890 után szünet állt be az 1940-es évekig, majd a 60-as évektől napjainkig folyik megszakítatlanul. Ennek eredménye 353 szöveg, ebből 114 meg nem nevezett erdélyi gyűjtőpontról WLISLOCKI-HERRMANN német fordításában, (ill. itt fel nem dolgozott magyar fordításban a HERRMANN hagyatékban¹⁴ és töredéke folyóiratokban megjelentetve). Az erdélyi együttélésben szoros kölcsönhatás alakult ki a parasztság és a cigányság közt a mesekincs tekintve: a cigányság a parasztság valamennyi mesetípusát sajátjaként ismeri és saját, cigányos előadásmódban adja elő.¹⁵

A gyűjtött meseanyag megoszlása régióként

	DÉL-DUNÁNTÚL			ALFÖLD			FELFÖLD			FELSŐ TISZA-VIDÉK			ERDÉLY (Ro.)		
	Sz	V	%	Sz	V	%	Sz	V	%	Sz	V	%	Sz	v	%
Allatmese	005	008	02,7	014	016	04,32	000	000	000	032	036	04,26	008	009	01,51
Varázsmese	103	169	57,6	136	253	68,38	064	120	65,57	297	459	54,26	230	431	72,07
Legendamese	021	025	08,53	009	009	02,43	003	003	01,63	039	046	05,44	005	005	00,84
Novellamese	010	010	03,41	022	023	06,21	004	004	02,18	044	051	06,03	021	025	04,18
Ostobaördög.	014	039	13,31	010	012	03,24	006	022	12,02	022	059	06,97	013	023	03,85
Rátótiada	002	002	00,68	001	001	00,27	001	001	00,55	013	013	01,54	008	020	03,34
Tréfásmese	027	033	11,26	036	044	11,89	012	015	08,19	102	121	14,30	031	043	07,19
Hazugságmese	003	003	01,02	003	003	00,81	014	014	07,65	027	034	04,02	016	020	03,34
Formulamese	003	004	01,36	007	009	02,43	004	004	02,18	025	027	03,19	021	022	03,68
Összesen		293	99,87		370	99,98		183	99,97		846	100,0		598	100

Sz: meseszöveg V: típusvariáns

A földrajzi lelőhelyek alapján elmondhatjuk, hogy az elterjedés megszakad Nyugat és Észak Dunántúlon és ezidáig fehér foltnak tartható Vas, Győr-Sopron, Veszprém megye. A létező adatok a fenti 5 régióban oszthatók el. Ebből úgy tűnik, a varázsmese minden régióban 50 %-nál magasabban jellemző a cigánymesékre és mindenütt második, harmadik helyen szerepelnek a tréfás mesék és az ostoba ördög-mesék. Ehhez képest a már elég kevésnek mondható novellamese legmagasabb számban az Alföldön és a Felső Tisza-vidék anyagából került elő. Jelentékenyebb számú legendamese található

- 14 Bódi Zsuzsanna (szerk.) *Tanulmányok Herrmann Antal emlékére. Studies in memory of Antal Herrmann*. Cigány néprajzi tanulmányok (Studies in Roma /Gypsy/ Ethnography) 8. Budapest 1999 — 116 p.
- 15 Martin György: A magyarországi cigányok táncai és szerepük a kelet-európai táncchagyományban. In Felföldi László Pesovár Ernő. (szerk.) *Magyar nép és nemzetiségeinek táncchagyományja*. Bp. Planétás Kiadó 1999. 443-449. p.

Dél-Dunántúlon és a Felső Tisza-vidéken, másutt majdnem hiányzik, s említésre alig méltó mennyiségű mindenütt az állatmese és a rátótiada. A hazugságmesék és formulatesék számában mindenütt a bevezető, befejező formulák egy-egy mesemondó repertoárjában különösen jelentős helyet elfoglaló, kedvelt volta játssza a fő szerepet.

Mindennek alapján, noha híjával vagyunk az alaposabb összehasonlító vizsgálati eredményeknek, a megmutatkozó gyakoriságból annyi már látható, hogy minden régióban legérdekesebb sajátosság a sárkánnyal való férfias, hősi és a ravasz, furfangos elbánás viselkedési normáinak nagy szerepe a varázsmesékben. A Dél-Dunántúlon és a Felső-Tisza-vidéken a legendamesék közül legnépszerűbbek Krisztus és Szent Péter kalandjai, melyekben a jó és rossz szívű, egyszeri embereket jutalmazza és büntetik földön jártukban. Feltételezhető a ponyva és az írott előzmények befolyása a viszonylag nagyobb számú alföldi és Felső-Tisza-vidéki novellamesék mögött. Dunántúl és Felföld a *Ki haragszik meg hamarább* típusú hidegvérű szolga mesék abszurditásaival és a rászédett ördögöt/sárkányt/óriást legyőző furfangos cigány vitézekkel tűnik ki, ez utóbbi szereplő Erdélyben is, Felső-Tisza-vidéken is gyakori. Sűrűn szerepel a tréfás mesékben az okos fiú és az ördögös szolga a Felső-Tisza-vidéken, Erdélyben, de az Alföldön és Felföldön is és kis mértékben jelen vannak ezek a típusok a dél-dunántúli meserégió mesekincsében is. Mindenütt jelentős számúak az *Ólomfejű barát* és a *Borsszem Jankó* típusok cigány megfelelői és az alföldi és a dél-dunántúli területen kedvelt a Hamupipőke cigány változata a *Zsofolica*.

Irodalomjegyzék

Gyűjtemények, melyek a legfontosabb cigány nyelvű, ill. romungrók magyarul mondott meséit tartalmazzák

- Bari Károly: *Le vēšeski dēj. Az erdő anyja című kötet eredeti, cigány nyelvű szövegei.* Gyűjt., bev. — A kisérő szövegeket angolra ford. Nové Béla. — Bp.: Országos Közművelődési Központ, 1990b. — 506 p. Magyar fordítása: Bari Károly: *Az erdő anyja. Cigány népmesék és néphagyományok.* Gyűjt., ford., bev. — Lektorálta Erdélyi Zsuzsanna, ill. a szerző, fotók Bódi Józsefné, Dömötör Mihály, Kiss Tibor, Kresz Albert, Török László. — Bp.: Gondolat, 1990a. — 466 p. Irodalmilag adaptált, nem szó szerinti hűségű fordítás
- Bari Károly: *Az üvegtemplom. Cigány népmesék.* Gyűjt., lejegy., ford. — Debrecen, Néprajzi Tanszék 1994. — 340 p. Ujváry Zoltán szerk. Folklor és etnográfia 77. Különböző cigány nyelvjárásokban elhangzott szövegek közlése szó szerinti lejegyzésben és szó szerinti fordításban. A gyűjtés 1985-91 között történt.
- Bari Károly: *A tizenkét királyfi. Cigány népmesék.* Gyűjt., lejegy., ford., — Bp., Fővárosi Önkormányzati Cigány Szociális és Művelődési Módszertani Központ – Romano Kher 1996. — 199 p. Szó szerinti lejegyzett cigány szövegek és szó szerinti hűségű fordításuk. A gyűjtés 1974-1995 között történt.
- Csenki Sándor: *Cigány népmesék.* Ford. Mészáros György. — Püspökladány, — 1972.
- Csenki Sándor cigány nyelvű gyűjtése oláh cigány adatközlőktől, tollba mondás utáni lejegyzésben. Cigány eredetiből készült Mészáros György (1972.) ill. Mészáros György és Vekkerdi József (1974.) ford. A két fordítás nem azonos.
- Csenki Sándor: *A cigány meg a sárkány. Püspökladányi cigány mesék;* Ford. Mészáros

- György és Vekardi József. — Bp. : Európa K., 1974. — 329 p. (Népek meséi.) *megj.*: Cigány eredetiből készült Mészáros György 1972-ben. ill. Mészáros György és Vekardi József fordítása 1974-ben. A két fordítás nem azonos. A forrás: Csenki Sándor cigány nyelvű gyűjtése oláh cigány adatközlőktől, tollba mondás utáni gyorsírással lejegyzésben.
- Dobos Ilona: Gyémántkígyó. Ordódy József és Kovács Károly meséi. — Bp., Szépirodalmi K. 1981. 469 p. Mesélő: Kovács Károly. Rácalmás, Fejér vm. (M) 1967-68. Muzsikus cigány, meséi, hiedelem.történetei nagy részét apjától tanulta.
- Eperjessy Ernő: *A három sorsmadár. Órtilosi beás cigány népmesék.* — Bp. : MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1991. (Krizsa Ildikó szerk.: Ciganisztikai tanulmányok; Hungarian Gypsy Studies; 8). Mesélő: Balogh Mátyás. Órtilos, Somogy vm. (M) 1977. Teknővájó beás cigány. Meserepertoárja nagy részét apósától, Orsós Jánostól (Nagyrecse, Zala vm.), ill. a katonaságnál tanulta. Írástudatlan, meséit beás nyelven és somogyi magyar elvívásban adta elő. Címet nem adott nekik, hallgatói jellegzetes mesei fordulat, vagy kedvelt mesehős nevére hivatkozva rendelték meg, mit meséljen.
- Erdész Sándor: Jóni Anna meséi, 1-2. rész, 1959. *EA 07272* — 365 p. Mesélő: Horváth Jánosné Jóni Anna. Ramocsaháza, Szabolcs vm. (M).
- Erdész Sándor: Jóni Ferenc meséi. Magn. felv. gy. *EA 07901/A-I*. 1960. — 1687 p. .Mesélő: Jóni Ferenc. Ramocsaháza, Szabolcs vm. (M) 1960.
- Erdész Sándor: Ámi Lajos meséi, 1-3. köt; Gyűjt., bev., jegyz. — -. — Bp. : Akadémiai K., 1968. — 545; 543; 567 p. (Új magyar népköltési gyűjtemény; 13-15.) Mesélő: Ámi Lajos (073). Szamoszeg, Szatmár vm. (M) 1959.
- Faragó József Egy fiátfalvi mesemondó az 1810-es években. *Aluta* 1980.10-11. sz. 269-275. p. Mesélő: Hincsi Fiátfalva [Rákos]; Filaş, Udvarhely vm. (Ro) 1810-es évek.
- Faragó Jánosné: *Jászárokszállási cigány népmesék.* — Bp., MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1985. (Krizsa Ildikó szerk.: Ciganisztikai tanulmányok; Hungarian Gypsy Studies; 2.) Mesélő: Báder József. Jászárokszállás, Jász-Nagykun-Szolnok vm. (M) 1962. Magyar anyanyelvű, cigányul már nem értő romungro vándorzenész és Farkas Sándor Jászárokszállás, Jász-Nagykun-Szolnok vm. (M) 1962. szakmunkás, aki meséit nagyapjától tanulta, családjának mesélte. Báder József meséinek forrása részben nem cigány környezete meséi, részben cigányok által magyarul elmondott mesék.
- Fábián Imre: *Zöldike királyfi. Nagyszalontai népmesék.* Gyűjt., közzététvő — -. Nagyvárad, Literátor Könyvkiadó (1989²=1997.) — 111 p. A gyűjtés 1969 novembere és 1970 márciusa között történt Nagyszalontán; Salonta, Bihar vm. (Ro)
- Fábián Imre (szöveggond., közzététvő) *Bihari népmesék* — Nagyvárad, Literátor Kk 1999 — 87 p. A gyűjtés 1969 novembere és 1970 márciusa között történt Nagyszalontán; Salonta Bihar vm. (Ro)
- Fialowski, Ludwig: Paramisi. Märchen. 1 — 5. In: Müller, Friedrich: Beiträge zur Kenntniss der Rom-Sprache. *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.* 61. Bd. (einundsechzigster Band) (1869.) Jhrgang, Heft I. 149-194. p.
- Fialowski Lajos egyetemi tanár a Bécsben állomásozó horvát és magyar regimentekben keresett és talált cigány mesemondókat, s közülük az egyik legintelligensebb és legképzettebb volt a Ramming regiment tüzére, Sipos János magyar cigány.
- Géczi Lajos: *Ungi népmesék és mondák.* Gyűjt., bev. — -. — Bp., Bratislava, Akadémiai K.,

- Madách K. 1989. — 611 p. (Új magyar népköltési gyűjtemény; 23.) Mesélés helye: Ung vm. (SzK), 1982-1985.
- Géczi Lajos: *Ondava menti népmesék és mondák*. Gyűjt., bev. --. — Bratislava, Madách-Posonium 1994. — 328 p. Mesélés helye: Garany; Hraň, Szürnyeg; Sirník, Zemplén vm. (SzK) 1993-1994.
- Görög Veronika: *Berki János mesél cigány és magyar nyelven. Tales of János Berki told in Gypsy and Hungarian Szerk./ed by Görög Veronika. Közrem./in collab. with Grabócz Gábor, Kovács Ágnes, Vekerdy József — Bp., MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1985. — 300 p. 8 ill. (Kriza Ildikó szerk.: Ciganisztikai tanulmányok; Hungarian Gypsy Studies; 3.) Mesélő: Berki János. Varsány, Nógrád vm. (M).*
- Görög, Veronika: *Miklós Fils-de-Jument. Contes d'un Tzigian hongrois. János Berki raconte...* Recueil. et prés. par Veronika Görög. — Bp.; Paris, Akadémiai K.; Éd. du CNRS, 1991. — 257 p. Mesélő: Berki János. Varsány, Nógrád vm. (M)
- Görög Veronika: *Szalonnafa: Varsányi cigány népmesék*. Elmondta Berki János és családja. Gyűjt. és utószót írta Görög Veronika. Közrem. Grabócz Gábor és Vekerdy József. — Bp. Akadémiai K., 1992. — 251 p. (Nagy Ilona szerk.: Mesék, mondák, történetek). Mesélők: Berki Ildikó, Berki János, Kókény József. Mesemondás helye: Varsány, Nógrád vm. (M) *Megj.*: A cigány nyelvű felvételeket Grabócz Gábor fordította magyarra.
- Görög–Karády Veronika: Erdős Lajos mesei világa és meséi. Népmesék Tyukodról. Szerk., bev., jegyz. — Bp. L'Harmattan – Nyitott könyv, 2009. — 429 p.
- Görög Veronika: *A három út. Varsányi cigány mesék Berki Jánostól*. Jegyz., s.a. rend.: Nagy Ilona. — Bp. Balassi Kiadó, 2012. — 229 p. (Magyar Zoltán szerk.: Magyar népköltészet tára XII.). *Megj.*: A cigány nyelvű felvételeket Grabócz Gábor fordította magyarra.
- Grabócz Gábor–Kovalcsik Katalin: *A mesemondó Rostás Mihály. Mihály Rostás a Gypsy Story-Teller* A cigány nyelvű meséket gyűjt., magyarra ford./coll. and transl from Romani into Hungarian by: Grabócz Gábor és Kovalcsik Katalin — Bp. MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1988. — 201 p. (Kriza Ildikó szerk.: Ciganisztikai tanulmányok; Hungarian Gypsy Studies 5.) Mesélő: Rostás Mihály. Nagyecséd, Szatmár vm. (M) 1983.
- Herrmann Antal: Beiträge zur Vergleichung der Volkspoesie. *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* 1887. (I.)
- Kovács Ágnes: Népmesegyűjtemény. *EA 03912* 1941-43. — 833 p. Mesélő: Lingurár Tódor „Kanalas Tivadar” Ketesd; Tetişu, Kolozs vm. (Ro) 1942.
- Kovács István B. *Hervadatlan rózsagyűker. Gömör–Kishont magyar népköltészet*. Gyűjt., összeáll., bev., jegyz., tájszó szedtet: --. Zenei anyag gond., Ág Tibor. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 1998. Kovács I. B. szerk. Szlovákiai Magyar Tájak Népköltészet 1. Mesélő: Busa Viktor Rimaszécs; Rimavska Seč, Gömör-Kishont vm. (SzK).
- Kovács István B. *Szülő-Szült-Kálmány. Öt gömöri hősmese*. Gyűjt., bev. --. Bratislava, Madách – Posonium, 1999. — 225 p. Mesélő: Busa Viktor Rimaszécs; Rimavska Seč, Gömör-Kishont vm. (SzK). *.megj.*: Cigány származású, magyar anyanyelvű mesekirály, a „vitészes mesék” specialistája. Meséi bizonyíthatóan beletartoznak magyar anyanyelvű cigányság hagyományos helyi tradíciójába, jóllehet ezek hőseposikai stílusukkal, tartalmukat tekintve, sokkal bővebbek, jelentősen eltérnek az ismert változatoktól.
- Kovalcsik Katalin kéziratos hagyatéka 1981–1999; 2005 MTA ZTI Mgt 4925– CD 0767–

- Kovalcsik Katalin – Orsós Anna: *Fátá ku pǎru dǎ ar. Az aranyhajú lány. Beás cigány iskolai népmese gyűjtemény.* Gyűjt. Kovalcsik Katalin, Orsós Anna, Németh István, Kis Emese, bev., Kovalcsik Katalin, jegyz. Benedek Katalin — Pécs, Gandhi Középiskola, 1994. — 211 p. Mesélés helye: Besence, Gilvánfa, Magyarmecse, Baranya vm. (M)
- Nagy Géza: *Karcsai népmesék.* 1. köt. Vál., jegyz. Erdész Sándor. — Bp. Akadémiai K., 1985a. (Új magyar népköltési gyűjtemény ; 20.) Mesemondás helye: Karcsa, Cigánd, Makkoshotyka, Pácin, Zemplén vm. (M)
- Nagy Géza: *Karcsai népmesék.* 2. köt. Vál., jegyz. Erdész Sándor. — Bp. Akadémiai K., 1985b. (Új magyar népköltési gyűjtemény ; 21.) Mesemondás helye: Zemplén vm. (M)
- Nagy Olga: *Lüderc sógor. Erdélyi magyar népmesék.* — Bukarest, Irodalmi K., 1969. — 341 p. Mesélő: Jakab István. Görgényüvegcsűr; Glăjărie, Maros-Torda vm. (Ro) 1967.
- Nagy Olga: *A Nap húga meg a pakulár. Marosmenti, kalotaszegi és mezőségi mesék.* Gyűjt., bev., jegyz. —. — Kolozsvár, Dacia K., 1973. — 170 p. Gyűjtés helye: Méra; Mera, Kolozs vm. (Ro) 1970-1974.
- Nagy Olga: *A szegény ember táltos tehene. Mérai népmesék.* Gyűjt., utószó, jegyz. Nagy Olga, — Kolozsvár-Napoca, Dácia K., 1976b — 188 p. Gyűjtés helye: Méra; Mera, Kolozs vm. (Ro) 1971-1974.
- Nagy Olga: *Zöldmezőszárnya. Marosszentkirályi cigány népmesék.* — Bp., Európa, 1978. — 287 p., 8 t. (Népek meséi.) Gyűjtés helyszínei: Marosszentkirály; Sâncraiu de Mureș 1969. és Marosvécs; Brâncovenesti Maros-Torda vm. (Ro) 1967
- Nagy Olga: *Cifra János meséi.* Gyűjt., bev., jegyz. —. Szómagyarázat — és Nagy Ilona. — Bp., Akadémiai K., 1991. — 439 p. (Új magyar népköltési gyűjtemény; 24.) Mesélő: Cifra János (075). Koronka; Carunca, Maros-Torda vm. (Ro) 1970-es évek
- Nagy Olga: *Villási a táltosfiú. Mezőbándi, szucsági és mérai cigány népmesék.* Gyűjt., bev. —, jegyz. Dömötör Ákos — Bp., MTA Néprajzi Kutatóintézet 1996. — 345 p. (Krizsa Ildikó szerk.: Ciganisztikai tanulmányok; Hungarian Gypsy Studies; 9.)
- Nagy Olga – Vöő Gabriella: *A mesemondó Jakab István.* A meséket gyűjt., lejegyz. bev. tan. és jegyz. — és —. Bucuresti, Editura Academiei RSR, 1974. — 410 p. (Folclor din Valea Gurghiului) Mesélő: Jakab István. Görgényüvegcsűr; Glăjărie, Maros-Torda vm. (Ro) 1965.
- Nagy Olga – Vöő Gabriella: *Havasok mesemondója. Jakab István meséi.* A meséket gyűjt., lejegyz. bev. tan. és jegyz. — és —. Szerk., s.a. rend Nagy Ilona. Nyelvészeti mell. Murádin László. Bp., Akadémiai K., 2002. — 907 p. (Új magyar népköltési gyűjtemény; 26.) Mesélő: Jakab István. Görgényüvegcsűr; Glăjărie, Maros-Torda vm. (Ro) 1965
- Orsós Anna: *Beás cigány iskolai népmese gyűjtemény. 2.* Gyűjt. Kovalcsik Katalin, Orsós Anna, Németh István, Kis Emese, bev., Orsós Anna, jegyz. Benedek Katalin — Pécs, Gandhi Középiskola, 1998. — 211 p.
- Penckóferné Punykó Mária: *Tűzoltó nagymadár. Beregújfalusi népmesék és mondák. (Penckóferné Punykó Mária gyűjtése.)* Gyűjt., bev., —, sajtó alá rend., szerk., típusmutató, szómagyarázatot, A mesélők nyelvéről c. fejezetet írta Nagy Ilona. — Bp., Hatodik Síp Alapítvány, 1993. — 334 p. Mesélés helye: Beregújfalú; Berehujfalú, Bereg vm. (U) Mesélő: Nádasdi István. Jó mesélőként tartották számon, bevallása szerint több, mint száz mesét ismert, büszke volt tudására. Hitte, hogy mindaz megtörtént, ami meséiben előfordult. Gyűjtés idején már környezetének asztmája miatt nem mesélt, s a hangfelvétel rossz minőség-

ge a mesék nagy részénél lehetetlenné teszi a lejegyzést 16 meséje kiadásra vár Ungváron. Mesélő: Marinka Bertalan, Nádasdi István fia, nehezeére esett elismerni, hogy meséit apjától is tanulta, forrásaiként inkább Salánkon (Ugocsa vm.) élő rokonait, hosszú vonatozások alatt megismert idénymunkatársait nevezte meg. Kedvelt hosszú tündérmeséit napjainkig mesélte családjának. Mesélő: Titicska István Nádasdi István legkisebb fia, Marinka Bertalan féltestvére, vele ellentétben ő vállalta, hogy meseanyagát apjától sajátította el kosárkötés közben. Esténként feleségének mesélte meséit. Mesélő: Tihor Endre. Meserepertoárja jórészt anekdoták, ponyvák, regények átköltéséből áll, mellyel idénymunkák alatt szórakoztatta hallgatóságát

- Ráduly József: *A vizitünder leánya. Kis-Küküllő menti népmesék.* — Kolozsvár – Napoca, Dacia, 1978. — 201 p., 12 t. Mesélő: Majlát Józsefné Ötvös Sára Kibéd; Chibed, Maros-Torda vm. (Ro) 1970-75. Ráduly János a szövegeket nyelvileg átsimította, egységesítette, anélkül, hogy cselekményüket megváltoztatta volna.
- Ráduly János: *Tündérszép Mosolygó Ilona. Kibédi népmesék a szerző előszavával.* — Bukarest, Ion Creangă, 1980. — 189 p. Gyűjtés helye: Kibéd; Chibed, Maros-Torda vm. (Ro) 1962-76. Ráduly János a szövegeket nyelvileg átsimította, egységesítette, anélkül, hogy cselekményüket megváltoztatta volna..
- Ráduly József: *Villám Palkó. Kis-Küküllő menti népmesék.* — Bucuresti, Ion Creanga Kvk, 1989. — 126 p., Gyűjtés: Kibéd; Chibed, Maros-Torda vm. (Ro) 1989 előtt. Ráduly János a szövegeket nyelvileg átsimította, egységesítette, anélkül, hogy cselekményüket megváltoztatta volna.
- Ráduly János: *Szép Magdolna.* — Kolozsvár, Tinivár, 1994. — 185 p. Gyűjtés helye: Kibéd; Chibed, Maros-Torda vm. (Ro) 1962-76 Ráduly János a szövegeket nyelvileg átsimította, egységesítette, anélkül, hogy cselekményüket megváltoztatta volna.
- Rostás Mihályné: *Lujza meséi. Szabolcs-Szatmár-Bereg-megyei cerhár cigány népmesék. Irtá: Rostás Mihályné I-II.* — Bp. 1999. 2000. Magyarországi cigányok Nyelvőrző Egyesülete, Rom-Druck Kft. — 144 p.
- Sáfár Sándor: 18 cigány-mese *EA 10154 1939-1958.* — 115 p. Mesélés helye: Nagysalló, Bereg vm., Szarvas, Békés vm., Mezőtúr, Jász-Nagykun-Szolnok vm. (M)
- Sáfár Sándor: *Szögkirály.* Gyűjt. —, átdolg. Jékely Zoltán, — Bp., 1973. — 177 p.
- Sáfár Sándor: *Betyár volt-e Cigány Jóska? Cigány mesék.* Gyűjt. —, szerk. Jónás Tamás. — Bp., Noran Kk, 1999. — 91 p.
- Sándor László: *Pallag Rózsa. Kárpát-ukrajnai magyar népmesék.* — Bp., Akadémiai K., 1988. — 282 p. (Mesék – mondák – történetek.) Mesélő: Horvát Géza (o46). Kincshomok; Holmok Ung vm. (U) 1961.
- Sinkó Rozália – Dömötör Ákos: *Loló. Cigány mesék és mondák Békés megyéből.* — Bp., MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1990. — 153 p. (Krizsa Ildikó szerk.: Ciganisztikai tanulmányok; Hungarian Gypsy Studies; 7.) Mesélő: Horvát Irma Geszt, Békés (!) Bihar vm. (M) romungró, magyarul mesélt. Sinkó Rozália gyűjtése.
- Szapu Magda: *Mesemondó és közössége Kaposszentjakabon.* — Bp., MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1985. — 159 p. (Krizsa Ildikó szerk.: Ciganisztikai tanulmányok; Hungarian Gypsy Studies; 4.) Mesélő: Karádi Antal. Kaposszentjakab, Somogy vm. (M) 1979-1980. Kétnyelvű (román- magyar) beás teknővájó cigány, virrasztásra előkészített meséit egy Sugovica-környéki horvát faluból származó Bogdán Mártontól tanulta, 25 éves korától rendszeresen mesélte.

- Szuhay Péter: *A három muzsikus cigány. Babos István babócsai mesemondó meséi.* Gyűjtötte, bevezette Szuhay Péter, bevezető tanulmány Karády-Görög Veronikától, szerkesztette utószóval, jegyzetekkel ellátta Benedek Katalin. Budapest, l'Harmattan 2002.
- Szurmin Rudolf – Romenda Norbert: *Galamb András mesekincse. EA 13060 előbb:EA P. 33/1962 — 47 p.* Mesélő: Galamb András. Miskolc, Tatárdomb Borsod vm. (M) 1962.
- Vekerdi József: *A cigány népmese.* — Bp., Akadémiai K., 1974. — 279 p. (Kőrösi Csoma kiskönyvtár; 13.)Valamennyi mese cigányul hangzott el, a felvétel módja részint szószerinti lejegyzés tollba mondás alapján, részint magnetofon felvétel
- Vekerdi József: *Cigány nyelvjárási népmesék. 1-2. Gypsy dialect tales from Hungary.* — Debrecen, KLTE, 1985. — 383.,244 p. (Folklór és etnográfia; 19.)
- Wlislocki, Heinrich von: *Märchen und Sagen der transsilvanischen Zigeuner. Gesammelt und aus unedirten Originaltexten übersetzt von – .* Berlin, Nicolaische Verlags-Buchhandlung, 1886. — 139 p.
- Wlislocki, Heinrich von (1890.) *Volksdichtungen der siebenbürgischen und südunгарischen Zigeuner. Gesammelt und aus unedirten Originaltexten übersetzt. – .* Wien, Verl. Von Carl Graeser, 1890. — 431 p. Gyűjtőhely: Erdély (Ro), Szerémség (H,J) 1883-1888. – 01836

Irodalomjegyzék

- Benedek Katalin et al.: *Cigány mesemondók repertoárjának bibliográfiája. Magyar népmeseekatalógus /10/l. Összefoglaló bibliográfia* [Bibliography of the Repertory of Gypsy Storytellers in Bibliography of the Catalogue of Hungarian Folktales I.] Benedek, K. et al. (szerk.) MNK 10/l Budapest, 2001 492 p.
- Benedek Katalin: Utószó: *Ponyva- és obszcén-mesék Babos István mesekincseben..* [Trashy and obscene characteristics of the Tales of István Babos] Jegyzetek és a mesék tartalmi kivonata. Babos István meséinek címlistája. Babos István repertoárja: a mesék AaTh típus-rendbe sorolása. List of the tales of Istvan Babos In *A három muzsikus cigány. Babos István babócsai mesemondó meséi.* Gyűjtötte, bevezette Szuhay Péter, bevezető tanulmány Karády-Görög Veronikától, szerkesztette utószóval, jegyzetekkel ellátta Benedek Katalin. Budapest, l'Harmattan 2002. 415-482. p.
- Benedek Katalin: A titokzatos Szalizáti. Irodalmi és folklór elemek a bihari születésű Szécsi Magda prózájában. (A fiatal cigány irodalom kibontakozása) [Mystic Szalizáti. Literary and folkloristic elements in the prose of Magda Szécsi. Development of the young Gypsy Literature] In Szemerényi Ágnes (szerk.) *Folklór és irodalom konferencia tanulmánykötete* Budapest, Akadémiai Kiadó 2005: 390-412.
- Benedek Katalin: „Szerencsés jó napot ” és társai. A társadalmi kapcsolatteremtés változatai a tyukodi cigány-magyar népmesékben. [‘Lucky Good Morning’ and its Variants of Setting up Social Relationships in the Tyukod Gypsy-Hungarian Folktales.]. In Andrea Ekler-Éva Mikos-Gábor Vargyas (eds.) *Teremtés. Ünnepi tanulmányok Nagy Ilona születésnapjára.* Pécs, JPTE 2006: 208-230.
- Benedek Katalin – Kalla Éva: *A tűz és a Hold fényessége. A cigány irodalom gyöngyszere-*

- mei. Irodalmi olvasókönyv kisiskolások számára.* [Brightness of Fire and of Moon. Treasure of Gypsy Literature. Literary Reading – Book for children] In Fleck Gábor-Szuhay Péter (főszerk.) A Roma Kultúra Virtuális Háza DVD-Rom. Program az Összetartó Társadalom megteremtéséért az OM új kerettanterve jegyében kiírt pályázat részeként cigány népmese és gyerek-, ifjúsági irodalom válogatás Kalla Évával közösen. EU és az IcsSzEM Phare pályázatával 2006
- Benedek, Katalin: *Anthology of Gypsy Folklore and Literature*. Edited by Katalin Benedek. In Virtual House of the Roma Culture DVD-ROM Edited by Gábor Fleck – Péter Szuhay Budapest, 2008
- Benedek, Katalin: *Story-Telling in a Gypsy Community*. *Revistadeetnografieşifolclor/Journal of Ethnography and Folklore. New Series, 1–2, p. 136–153, Bucureşti, 2010.*
- Benedek, Katalin : Szellemi kulturális örökség Népművészet mesterei egyesített jegyzéke 7 mesemondó díjazottjának: **Ámi Lajos, Bodnár Bálint, Jóni Ferenc, Kovács Károly, Palkó Józsefné Zaicz Zsuzsanna, Papp János, Rostás Mihály biográfiája.** <http://www.studiolum.com/nm/hu/dijazottak.htm>
- Görög Veronika: Éva gyermekei és az egyenlőtlenség eredete. Mesék, eredettörténetek, etnopszichológiai elemzések. (Afrika, Európa). — Bp. L'Harmattan, 2006. — 429 p. (Nagy Ilona szerk.: Szóhagyomány).
- Görög–Karády Veronika: Erdős Lajos mesei világa és meséi. Népmesék Tyukodról. Szerk., bev., jegyz.: — Bp. L'Harmattan – Nyitott könyv, 2009. — 429 p.
- Szalai Andrea: Beás cigány meseelemzés. — Pécs, JPTE Bölcsészettudományi Kar Pedagógia Tanszék, 1995. (Várnagy Elemér szerk. Tanulmányok a romológia köréből. X. Válogatás a Romológiai Alapismeretek tanfolyam dolgozataiból)
- Buzás Zsolt Baranya megyei német Véménden nagyapjától tanult mesélni. Olvasott is, költőt is meséket. Beásul, magyarul egyformán jól mesélt, magyar szókinccse választékosabb.
- Szapu Magda: *Mesemondó és közössége Kaposzentjékabon.* — Bp., MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1985. — 159 p. (Kriza Ildikó szerk.: Ciganisztikai tanulmányok; Hungarian Gypsy Studies; 4.)
- Szuhay Péter: Babos István a mesemondó. *Amaro Drom* 1995. Augusztus. — 14-17. p. Mesélő: Babos István Babócsa Somogy vm. (M) 1976. Cigányzenész. Gyűjt. Szuhay P. (1976.)
- Szuhay Péter: A három muzsikus cigány. Babos István babócsai mesemondó meséi. Gyűjtötte, bevezette Szuhay Péter, bevezető tanulmány Karády-Görög Veronikától, szerkesztette utószóval, jegyzetekkel ellátta Benedek Katalin. Budapest, L'Harmattan 2002.